

J. Danić, Bgd., 1881. — (22) V. Pelagić, Nova nauka o javnoj nastavi ili omladinski i narodni dobrotvor, Bgd., 1891. — (23) V. Pelagić, Stvarni narodni učitelj, peto izdanje, Bgd., 1903. — (24) V. Pelagić, Spas dece od gušnje (guštera, difterije), šarlaka, krajnika i srdobolje, Bgd., 1894. — (25) V. Pelagić, Kako da se školujemo pa da dodemo do opšte sreće i bratske solidarnosti, Bgd., 1881. — (26) V. Pelagić, Preobražaj škole i nastave (suvremena potreba), Bgd., 1899. — (27) V. Pelagić, Narodni dobrotoša ili blagodatnik, Bgd., 1889. — (28) V. Đorđević, Zdravlje u Srbiji 1879. godine, Bgd., 1880. — (29) V. Pelagić, Put srećnijem životu ili nova nauka i novi ljudi, Pešta, 1879. — (30) A. Rozental, Popularna fiziologija i higijena, Bgd., 1883. — (31) V. Grujić, Naša škola, Sarajevo, 1954, 3-4, 202-209. — (32) Rukopisna zbirka V. Pelagića, Univ. biblioteka, Bgd., (33) V. Pelagić, Iz državne liberalne ludnice ili Vasa Pelagić u ludnici, Bgd., 1897. — (34) V. Đorđević, Delo, 1895, knj. VI, 313-330, 491-496. — (35) V. Pelagić, Veliki stvarni domaći narodni učitelj, Novi Sad, 1905. — (36) V. Pelagić, Narodni učitelj, Zemun, 1940. — (37) V. Pelagić, Stvarni narodni učitelj, Bgd., 1941. — (38) V. Pelagić, Narodni učitelj za zdrave i bolesne, Zagreb, 1905. — (39) V. Stanojević, Usmeno saopštenje. — (40) V. Grujić, Usmeno saopštenje.

VASA PELAGIĆ AS A HEALTH EDUCATOR

Zoran M. RADOVANOVIĆ

The health activity of a great Serbian socialist and publicist Vasa Pelagić (1838-1899), representing only a part of his many-sided work, is described in this article. The reasons which made him interested in medicine are pointed out, his writings in the field of medicine are considered and their significance and popularity are estimated. Particular attention is attributed to the authenticity of his advices about health protection and treatment of various diseases, and to the resemblance between them and scientific views of that time.

The author appreciates the health activity of Vasa Pelagić as the greatest and most successful attempt of an individual, done with the aim to raise the level of hygiene and physical culture of the population in most of the South Slav regions of the Serbo-Croatian linguistic area in Serbia, in the second half of the 19th century.

(Rukopis primljen 17. 11. 1965.)

POČETNI ZAMAH KNJIŽEVNOG I KULTURNOG JAVNOG RADA D-RA VLADA ĐORĐEVIĆA

Vladimir R. GRUJIC

U SEDMOJ I OSMOJ DECENIJI PROŠLOG STOLEĆA, PORED OSTALOG, život srpskog društva obogaćen je i u pogledu zdravstvene kulture. Dosta mladih ljudi, obično o trošku državne uprave, poslato je u inostranstvo da studiraju medicinu, jer u zemlji nije bilo takvih škola. Oni su u Cirihi, Beču ili Berlinu sticali visoko stručno obrazovanje tako potrebno za sanitet u zemlji, koja je dotada, a i posle toga, imala u toj službi pretežno ljude sa strane, slovenskog ili drugog porekla. Nastupilo je vreme da i „domaći sinovi“ uzmu vdno učešće na tom sektoru delatnosti.

Među mladim medicinarima istaknuto mesto zauzima Vladan Đorđević, koji je poreklom Grk i po ocu po majci. „Hećim“ Đorđe, njegov otac, doselio se iz Epra u Beograd za prve vlade kneza Miloša. Na krštenju 1844. godine dobio je ime Hipokrat, a to je ime „u vreme srbovanja ujedinjene omladine“ promenio u Vladan, da ga najzad po nagovoru Đure Daničića zadrži kao kršteno ime. (1).

Već za vreme gimnazijskog školovanja Đorđević je pokazao živo interesovanje prema književnosti, tako da je u IV razredu, godine 1858, štampao svoj prvi „književnički rad“ pod naslovom „Robovanje i Sulejman“, što je bilo izvesna kompilacija novela i jedne pozorišne igre iz Davidovićeve „Zabavnika“. (2) Kasnije, sa naprednijim drugovima obrazovao je u gimnaziji književnu grupu, i kao učenik šestog razreda objavljuje 1860. godine zapaženi književni rad — pripovetku pod naslovom „Puščana zrna“.

Vladan Đorđević završio je sedmorazrednu gimnaziju, a za vreme bombardovanja Beograda, kao tek završeni gimnazista, stupio je 1862. godine u „licejsku četvu“. Učestvovao je kao „vodni komandir“ na podignutim uličnim barikadama. Produžio je svoje obrazovanje upisavši se na pravno odeljenje Liceja u Beogradu, onda najviše škole u Kneževini. (3)

Uporedo sa studijama nastavio je književno-romantičarski i rodoljubivi rad. Iz onog vremena potiče njegov vrlo popularan roman „Kočina Krajina“, kojim postaje književno poznat. Uto je napustio učenje prava na beogradskom liceju, i po nagovoru istoričara Pante Srećkovića upisao se na prirodoslovno odeljenje Liceja, gde je središna i privlačna ličnost postao profesor dr Josif Pančić. To čini prelom u stručnom orijentisanju mladog, punog energije i darovitog Vladana Đorđevića.

„Svršivši prvu godinu liceja — beleži on u svojoj autobiografskoj skici — učestvovao sam u zvaničnoj dačkoj ekskurziji po unutrašnjosti Srbije, koju je predvodio g. prof. dr Pančić. Rezultati te ekskurzije naštampani su u knjizi „Put licejskih pitomaca po Srbiji“ na kojoj sam i ja bio saradnik. Jedno poznanstvo s toga puta — dodaje Đorđević — (sa g. dr Stev. Mačaji u Knjaževcu) beše uzrok te odlučih da učim medicinu.“ (4) Na ovom mestu možda nije tako važno ući u pitanje da li je baš taj kontakt mladog licejca sa lekarom u unutrašnjosti zemlje bio najjači motiv da se zagreje za medicinu, ili je to više stalno prisutna želja i težnja njegovih roditelja, u prvom redu „hećim“ Đorđa — njegovog oca, da postane lekar (podsetimo se njegovog krštenog imena — Hipokrat), ali otada nastupa stvarni prelom u stručnom oijentisanju energičnog i darovitog mladog Đorđevića.

I

Oktobra 18, godine 1862, kao slušalac jestastvenih nauka na Liceju u Beogradu, Vladan Đorđević je poslao Ministru prosvete molbu sledeće sadržine:

„Čuvši da Ministarstvo prosvete i crkvenih dela namerava poslati neke pitomce u strane zemlje radi produžavanja nauka, molim vas pokorno da bi pri izboru i mene u vidu imali te da bi me poslali u Hajdelberg, kako bi tamo nauke produžiti mogao.

„Za potkrepljenje ove moje molbe usudujem se pokorno pomenuti moje dosadašnje književne radove koji biše naštampani u „Danici“, „Vidovdanu“, „Srpskim novinama“ (1860) i drugim listovima.

„Radujući se što evo dobih priliku da vam izrazim svoje neobično poštovanje

Jesam ponizan
Vladan Đorđević
slušaoc jestastvenih nauka
u K. Srp. Liceju“ (5)

Ta molba je napisana lepim rukopisom i sastavom. No, komisija koja je vršila izbor tri državna pitomca za studije medicine u inostranstvu nije uzela u obzir ovog kandidata, te je predmet stavljen u akta. Pokušaj nije uspeo. Međutim, nešto zatim, ali po preporuci dva najistaknutija profesora Liceja: Josifa Pančića i Đure Daničića, Ministarstvo prosvete uvrstilo je Vladana Đorđevića u red svojih stipendista, s tim da studira medicinu u Beču (6).

Za boravka u glavnom gradu Austrougarske, koji je postao čuven baš po svome medicinskom fakultetu, Đorđević je ispoljio veliku poduzimljivost, širinu interesovanja i sproveo intenzivan nacionalno-kulturni i književni rad; oduševljavao se omladinskim poslovima gde je njegova radljivost dolazila do jakog izražaja.

Na inicijativu Vladana Đorđevića srpski studenti u Beču rodnom iz Srbije osnovali su družinu „Zadruga“ koja je služila za međusobno poučavanje i književne pokušaje. Na sastancima toga društva čitana je pogdekoja ozbiljnija stvar, kao na primer prikaz teorije najmanjih kvadrata od D. Stojanovića, rasprave docnije objavljene u Glasniku srpskog učenog društva, ili kao što je bio prevod Vladana Đorđevića Hartlove „Anatomije čovečijega tela.“ (7)

Vešt, okretan i prilagodljiv, istaknuti student među Srbima u Beču, Vladan Đorđević je kasnije nastojao i uložio truda da se spoji udruženje srbijanskih studenata sa vojvođanskim studentskim udruženjem. Tako je postala „Zora“ a Đorđević bude izabran za prvog sekretara zajedničkog društva. (8)

Pored toga, tesno saradujući sa Vladimirom Jovanovićem, Novosađaninom, takođe vrlo zauzmljivim velikoškolskim omladincem koji je studirao u Ženevi, Vladan Đorđević je vrlo aktivno učestvovao u stvaranju „Ujedinjene omladine srpske“, godine 1866, te bio i njen predstavnik na Sveslovenskom kongresu u Moskvi, gde je pokazao nezavisan stav. (9)

U svojoj autobiografskoj skici sâm Đorđević je zapisao:

„Godine 1866. doneh u „Zori“ predlog da to društvo pozove javno sva omladinska društva i svakoga koji se po volji za rad oseća da je mlad, na jednu skupštinu na kojoj bi se pokušala organizacija svijuh tih raštrkanih snaga. Predlog je usvojen, i u sljed poziva od strane „Zore“ sastade se u Novom Sadu *prva omladinska skupština*, na kojoj je ponikla ujedinjena omladina srpska.“ (10) Tom prilikom Đorđević je održao predavanje sa temom „Važnost jestastvenice“, što je zatim posebno odštampano. Odmah posle novosadske skupštine oputovao je u Kragujevac da tamo doprinese osnivanju omladinskog društva „Šumadija“.

Sledeće godine, 1867, strogi ministar prosvete Cukić Kosta oduzima državnu stipendiju Vladanu Đorđeviću zbog učešća na slovenskom zboru u Moskvi, koji se održavao u vezi sa slovenskom etnografskom izložbom. Onda je bio izaslan od strane „Zore“, kada je u svojoj reči „jedini od svijuh slovenskih književnika“ ustao protivu predloga da se ruski jezik primi kao opšti književni jezik svijuh Slovena.

Onda se Vladan Đorđević nalazio na četvrtoj godini medicinskih studija, pa mu je zapretila opasnost da prekine inače uspešno školovanje. Na njegovu sreću, pritiče mu u pomoć omladinski odbor u Novom Sadu sa celim prihodom naročito priređene besede, od oko 300 forinti. Dobro mu je došla i mesečna pomoć od po 5 forinti koju su mu slali Dimitrije Matić, Đoka Vljaković i Ljubomir Kaljević — iz Beograda, i Matić iz Kamenice. Tako je Đorđević mogao da opstane bez državne stipendije devet meseci. Uto bi promenjen ministar prosvete Kosta Cukić i državna pomoć bi mu vraćena. (II). Zahvaljujući ne samo toj smeni, već više vlastitok okretnosti, on je prilikom prolaska kneza Mihaila kroz Beč svojim govorom u ime srpske studentske omladine pridobio naklonost vladara za sebe i osigurao uspešno dalje i redovno studiranje i specijaliziranje.

Za Vladana Đorđevića kao studenta medicine u Beču karakteristično i značajno je što 1868. godine objavljuje u „Vili“ članak pod naslovom: „Dva lista iz Jestastvenice“, a prvih dana naredne godine, 1869, kada je promovisan za doktora medicine, u „Jedinstvu“ počeo je da izlazi njegov prevod „Istorije jestastvenice“ iz Javelove istorije induktivnih nauka, posle čega je izabran u Srpskom učenom društvu za redovnog člana. (12).

Tokom prve polovine 1869. godine mladi lekar položio je treći i četvrti rigorozum, te je postao doktor hirurgije. Iz tog vremena potiče i njegov rad „Prilozi za istoriju srpskog rada u Jestastvenici“, objavljen u „Mladoj Srbadiji“.

Iako vrlo angažovan u javnoj delatnosti, Vladan Đorđević nije zapostavio svoje stručno visoko obrazovanje na Bečkom medicinskom fakultetu. Na vreme

i sa odlikom je postao „doktor medicine, hirurgije i opstetricije“, kako se to sticalo po ondašnjoj univerzitetskoj organizaciji u Beču.

Sa diplomom u ruci, zatim je otišao u Prag na dvomesečnu praksu i usavršavanje kod profesora Sajferta koji je upravljao velikim porodilištem. Zatim se vraća u Beč, gde je učestvovao u raspisanom konkursu za „operatora pitomca“ na Medicinskom fakultetu. Onda je položio prijemni ispit i dobio zvanje „Assistent Arzt“ na prvoj hirurškoj čuvenoj Bilrotovoj klinici Bečkog univerziteta, i na tom mestu ostao specijalizirajući dve godine. (13).

II

Za vreme specijalizacije na Bilrotovoj klinici, Vladan Đorđević — „pravitelstveni pitomac po struci lekarskoj“ — iz Beča, sredinom jula 1870. godine, poslao je pismo i rukopis prevoda „Bilrotove opšte hirurgije“ Ministarstvu prosvete u Beogradu, s tim da ga školska komisija pregleda i da svoje mišljenje. (14).

Međutim, komisija se našla nenadležnom da izvrši recenziju, a iznela je i mišljenje da se ta materija kod nas uopšte ne predaje. (15).

Otkako je primio nepovoljnu vest, potpisujući se kao „operator“, Vladan Đorđević je poslao novo pismo Ministarstvu prosvete i crkvenih dela koje dosta otkriva njegove osobine poduzimljivog mladog čoveka. — „Moj prevod — pisao je 1. novembra 1870 — „Bilrotove opšte hirurgije“ vraćen mi je od Školske komisije stoga što se taj predmet ne predaje u našoj školi.

„No kako u novome budžetu stoji suma od 24.000 groša za nagradu spisateljima ne samo školskih nego i poleznih knjiga i kako sam ja ubeđen da bi takva knjiga ne samo bila dobitak za našu sirotnu naučnu književnost nego i polezna svim lekarima, koji budu bili pozvani da leče srpske ranjenike, — jer su oni gotovo svi veoma malo prilike imali da se bave hirurgijom — to vam evo nanovo šaljem moj prevod i molim da ga nanovo pošaljete Školskoj komisiji.“ (16).

Primivši navedeno Đorđevićovo pismo iz Beča, ministar prosvete obavestio je svoga kolegu u Ministarstvu unutrašnjih dela o molbi d-ra Vladana Đorđevića, napominjući da je Školska komisija, nadležna za pregled školskih knjiga, 4. septembra 1870. godine (No. 825) vratila njegov rukopis s izjavom da nema stručnog lica da ga pregleda i oceni, a i zbog toga što se taj predmet ne predaje „ni u kojoj od naših škola.“ (17).

Pošto se pod Ministarstvom unutrašnjih dela nalazio sanitet, to je ministar prosvete i crkvenih poslova zamolio da rukopis Vladana Đorđevića pregledaju stručna lica pod njegovom upravom i u saradnji, kako bi izneli svoje mišljenje o tome: „... bi li korisno bilo da se taj rukopis o državnom trošku pečata; a ako bi to trebalo učiniti, onda kolika nagrada da se prevodiocu toga djela izda.“

Kakva je bila dalja sudbina prvog stručnog rada d-ra Vladana Đorđevića kao medicinaru hirurga, prevodioca „Bilrotove opšte hirurgije“, od interesa je ne samo za njega koji je sve više ulazio u struku za boravka na klinici profesora Bilrota u Beču, već i za opšta shvatanja u lekarskim krugovima naše sredine datog vremena. Dok je Đorđević u svojoj predstavi spominjao korist od takvog dela za slučaj lečenja, odnosno operisanja ranjenika, dogle, na drugoj strani, to prevedeno delo je posmatrano sa užeg stanovišta, i prema momentanoj situaciji. U kojoj formi se to ispoljilo?

Ministar unutrašnjih poslova predusretljivo je uvažio molbu kolege iz resora prosvete, pa je rukopis prevoda d-ra Đorđevića poslao na pregled i ocenu Stalnom lekarskom odboru koji je delovao u sanitetskom odeljenju.

Rukopis prevoda dobili su na recenziju članovi: d-r Janković, d-r Jovan Valenta i d-r Aćim Medović. Pošto je svaki član uzeo da čita rukopis kod kuće — „k sebi i redom“, oni su našli da je delo strogo naučno, i imalo bi mali broj čitalaca, jer je uostalom mali broj lekara. Zaključili su da ne bi bilo korisno štampati ga o državnom trošku. Ako bi se pak rukopis prevoda otkupio „iz obzira čisto književnog“, onda valja dati prevodiocu nagradu „kao što učeno društvo prevode obično nagrađuje.“ Takvo mišljenje grupa recenzenata donela je na svom završnom sastanku 11. januara 1871. godine. (18).

O navedenom stavu članova Stalnog lekarskog odbora — recenzenata rukopisa prevoda d-ra Vladana Đorđevića, ministar unutrašnjih dela i ondašnji predsednik ministarskog saveta, obavestio je Ministarstvo prosvete 13. januara 1871. godine, prilažući „Protokol sednica stalnog lekarskog odbora.“ (19).

Rukopis je nešto zatim vraćen Vladanu Đorđeviću, što znači da nije mogao čiti štampan, pa ni nagrađen.

III

Posle neuspeha prvog stručnog rada kao prevodioca, d-r Vladan Đorđević bio je daleko od toga da bude obeshrabren. Naprotiv. U njemu je stalno ključala nepresušna snaga.

Pred kraj specijalizacije u hirurgiji na Bilrotovoj klinici mladi doktor je napisao zapaženu monografiju pod naslovom: *Über Symphrhoe und Lymphangiome*, što je objavljeno u časopisu Nemačkog hirurškog društva u Berlinu, a bilo zatim prevedeno za „Glasnik srpskog učenog društva“ u Beogradu. (20).

Na završetku boravka u inostranstvu d-r Vladan Đorđević je proveo još jednu vrstu specijalizacije u punoj zbilji tragične stvarnosti za vreme francusko-pruskog rata. Naime, on je po odobrenju srpske vlade, najpre dva meseca na jednom ratnom brodu sprovodio ranjenike od Majnca do Diseldorfa, a i obilazio ratne bolnice duž cele Rajne; glavnu ratnu bolnicu u Berlinu; francuske ratne bolnice u Štrasburu. Kasnije postao je i dobrovoljni hirur u rezervnoj bolnici u Frankfurtu na Majni, gde je ušao u punu praksu ratne hirurgije. Za to vreme preveo je na srpski jezik i prusku „Ratnu sanitetsku službu“ a rukopis predao našem Ministarstvu vojnom. Ovaj Đorđevićev prilog udario je osnovu za „Uputstvo saniteta srpske stajaće i narodne vojske u mirno i ratno doba“, baš uoči srpsko-turskog rata od 1876. godine.

Radeći na hirurškoj klinici bečkog medicinskog fakulteta, godine 1870, d-r Vladan Đorđević je u zajednici sa d-r Gezunijem obradio bolničko-eksperimentalnu studiju o kauterisanju rana. Taj rad je štampan u Langenbekovom arhivu u Berlinu sa naslovom: *Beiträge zur Kaustischen Wundbehandlung nebst Versuchen über das Verhalten blossgelegter Nenen gegen Arzneimittel* (Band XII). Nešto kasnije preveden je za trideset treću svesku Glasnika srpskog učenog društva u Beogradu. (21).

Iz onog vremena potiču i „Vojno lekarska pisma“, što predstavlja sredena hirurška i uopšte vojno-lekarska iskustva autora Vladana Đorđevića. Pri kraju boravka u Beču, ovaj vredni mladi lekar položio je i akušerski rigorozum, te je postao magistar babičluka, a bečka učena društva: K. K. antropologische Gesellschaft i Aertzlicher Verein, izabrala su ga za svoga člana. (22).

Nakon završetka specijalističkih naknadnih studija Vladan Đorđević se vratio u zemlju. Imao je da bira između službe okružnog fizikusa u unutrašnjosti zemlje, ili da ostane u Beogradu kao vojni lekar. Stupio je u vojnu službu u rangu „lekaru vtore klase“ najpre u zvanju šefa hirurškog odeljenja Beogradske vojne bolnice. Onda je vršio i dužnost delovođe Sanitetskog odseka Ministarstva vojske. Kasnije dobio je i počasno zvanje ličnog vladaočevog lekara, zajedno sa starijim vojnim lekarom d-r Savom Petrovićem.

Uporedo sa razgranatim službenim poslovima i obavezama Vladan Đorđević razvio je bogatu i vrlo snažnu javnu, stručno-naučnu i kulturnu aktivnost. Pre svega ispoljio je smisao i organizatorsku sposobnost u oblasti svoje struke. Tako, na inicijativu grupe petnaest lekara, među kojima se nalazio i Josif Pančić, d-r Vladan Đorđević se najviše založio da se osnuje Srpsko lekarsko društvo 1872. godine, a posle godinu dana pokrene i njegov časopis „Srpski arhiv za celokupno lekarstvo“, godine 1873. A do tada: „Ograničeni na užu i najužu lekarsku socijalnu delatnost, naši prvi lekari ostajali su međusobno nedruženi i nepoznati i bez planskog rada širih zamaha, te im razjedinjene snage nisu donosile pune plodove. Tu prazninu i taj nedostatak u našem lekarskom pozivu i delatnosti popunio je punom merom i bogatom sadržinom mladi i napredni bečki medicinar početkom sedamdesetih godina prošlog veka, dr Vladan Đorđević.“ (23).

Najzad, posle tri ranija pokušaja da bude osnovano, rad Srpskog lekarskog društva je odobren rešenjem Ministarstva unutrašnjih dela od 8. juna 1872. godine, i otada počinje da deluje. (24).

Svojim „ustavom“ Srpsko lekarsko društvo je zadatke odredilo tako da uglavnom prati razvitak medicinske nauke i onih grana jestastvenice koje joj služe kao pomoćne discipline, kao i da traži uzroke obolenjima, te nalazi sredstva u borbi za njihovo suzbijanje.

Vladan Đorđević, autor prvog statuta Srpskog lekarskog društva, postao je prvi sekretar njegov, i odmah je prionuo da se rad raširi i produbi. Maja 26, godine 1873, nakon godine dana od osnivanja, Srpsko lekarsko društvo izdejstvovalo je preko Ministarstva prosvete u Narodnoj skupštini besplatno štampanje svog organa — Srpskog arhiva za celokupno lekarstvo (25), jednog od najstarijih srpskih stručno-naučnih časopisa.

Pre srpsko-turskog rata, godine 1876, do kada se može govoriti o početnom zamahu poletnog lekara Vladana Đorđevića, zapažen uspeh je zabeležio i time što je najviše doprineo, baš uoči toga rata, da se 1876. godine osnuje „Srpsko društvo crvenog krsta“, koje će odigrati važnu ulogu u potonjim sudbonosnim događajima za srpski narod. U toj fazi beleži se ne manja zasluga i priznanje dr-u Vladanu Đorđeviću zbog pokretanja književnog časopisa „Otdžbina“, godine 1875, koji je on uređivao u stilu jednog od naših najboljih časopisa do 1892. godine, kada se počinje uplitati u neslavnu politiku poslednjeg Obrenovića, te da i to razdoblje ponese neslavno ime „vladanovštine“, izrazito reakcionarne uprave.

IV

Prilikom organizovanja kulturnih delatnosti d-r Vladan Đorđević je u prvoj fazi svoje aktivnosti u Beogradu imao zapažene uspehe. To se, međutim, ne bi moglo reći da je uvek slučaj sa njegovim stručno-književnim poduhvatima.

Sredinom 1872. godine, d-r Đorđević je predao Ministarstvu prosvete rukopis svoga dela „Dijetetika za srpsko odraslije ženskinje“, a trećeg avgusta, iste godine, rukopis je poslat na pregled i ocenu Školskoj komisiji. (26).

Skoro posle četiri meseca, rukopis koji je pregledala i ocenila Školska komisija vraćen je Ministarstvu prosvete s mišljenjem, da „nije nikakva školska knjiga, pa po tome ni da se kao takova primiti može.“ (27).

U daljim koracima koje preuzima kod Ministarstva prosvete, Vladanu Đorđeviću nije dovoljno uspešno prošao i onaj korak od 31. oktobra 1872. godine, kada je Ministarstvu prosvete i crkvenih dela dostavio sledeće i za njegovo zalaganje karakteristično pismo, u kome na vojnički, odsečan način iznosi:

„Uzevši u obzir:

„1. da su učitelji u osnovnim narodnim školama, po svome položaju, najudjedniji da se preko njih saznaje i pribira celokupna građa za potpunu entnografiju naroda; a tako isto da su jedini organi preko kojih se može zainteresovati masa naroda, koja ne zna čitati, za nekakav predlog koji se tiče celog naroda;

„2. da je plata, tim kapilarima narodnog prosvetnog života, tim učiteljima osnovnih škola tako malena, da s njome tek vegetuju; i da po tome ni onaj, koji bi hteo da prati svaki korak za samosaznanje naroda i njegovu prosvetu, nema od kuda da nabavi dotične spise;

„držim:

„da bi Ministarstvo prosvete ne samo veliku uslugu učinilo narodnim učiteljima, nego da bi tim znatno unapredilo prosvetu u opšte, kad bi školskim knjižnicama poklanjalo i one spise, koje nije samo Ministarstvo štampalo, o svome trošku, samo ako se uveri da bi oni kadri bili raširiti ograničeni krug znanja u naših narodnih učitelja.“ (28).

Otkako je obrazložio motive za predlog koji čini Ministarstvu prosvete, d-r Đorđević je podneo po jedan primerak njegova dva spisa: „Da pomognemo, braćo, pravoj sirotinji našoj“ i „Narodna medicina u Srba“, moleći da Ministarstvo prosvete „nadležnim putem“ oceni da li bi narodnim učiteljima koristilo kad bi i do tih knjižica došli.

Na kraju pisma vojni lekar d-r Đorđević stavlja: „Za slučaj da mi Ministarstvo prosvete htjedne otkupiti nešto od tih spisa, ja sam gotov ustupiti: 1000 od knjižice „Da pomognemo sirotinji“ i 400 komada knjiga „Narodne medicine u Srba“, svih 1400 komada knjiga za 1400 groša poreskih, dakle ne tražim više no dva groša čaršiskih na komad, kad se uzme jedno na drugo. (29).

Ocenu dr Đorđevićeve ponude ministar prosvete je poverio triju funkcionerima u Ministarstvu, među kojima se pored ostalih našao i Milorad Šapčanin, sekretar Ministarstva prosvete.

Decembra 11, godine 1872, ona tri referenta su na poledini Đorđevićeve predstavke stavili: „Narodna medicina u Srba može se uzeti za knjižnice osnovnih i srednjih škola. Mišljenja smo da se uzme 200 komada.

„Knjiga: Da pomognemo sirotinji, nije udesna za celj radi koje je ponuđena“ (30).

U početnom zamahu, zajedno sa d-r Jovanom Valentom, istaknutim higijeničarom i profesorom na Velikoj školi u Beogradu, d-r Vladan Đorđević je autor i „Pitanja za skupljače građe narodnoj medicini“, godine 1874. (31). — Upravo, to su pitanja za anketni istraživački rad u narodnoj masi, na osnovu narodnog medicinskog iskustva, što se mislilo da sprovede najviše zahvaljujući saradnji učitelja. U kestoneru nalaze se 79 grupa pitanja raspoređenih u sedam delova. Neobično, ali sastavljači te anketne liste ni jednom rečju ne objašnjavaju ciljeve i zadatke anketnog upitnika, što možda i nije bilo najneophodnije, ali je svakako valjalo dati izvesne upute za pravilno i plodnije korišćenje.

*
* * *

U ovom prilogu, kao što i naslov pokazuje, poseglo se za osvetljavanjem početnog perioda rada d-r Vladana Đorđevića iz koga vuče koren njegov potonji vrlo raznovrsan i razgranat književni i ostali kulturni javni rad.

Na osnovu do sada neistraženih pisanih izvora, koji sve više očekuju zainteresovane mlade zdravstvene radnike, da bi se bacili na rasvetljavanje dublje ili skore prošlosti zdravstvene kulture naših naroda, moguće je sa kud i kamo većom pouzdanošću utvrditi i razvoj pojedinaca u datim uslovima našeg saniteta, kao i saniteta u celini.

Pokušajem koji se čini ovim prilogom na užem sektoru, dok se radi o ličnosti d-ra Vladana Đorđevića, može se jasno uočiti da je njegova impulsivna priroda još iz prvog mladićstva ispoljavala neosporne sposobnosti i jaku snagu, ali da je to išlo više u širinu, te je i poprimilo difuznu orijentaciju. Između ostalih, ovo je jedna od karakteristika njegova života i rada.

Sledeća vrlo važna opservacija koja se odnosi na početne aktivnosti Vladana Đorđevića, kao i njegovog zrelog uspona, sastoji se u tome što je on zarana ispoljavao razvijen smisao organizatora kulturnog i društvenog života sredine u kojoj je delovao. Štaviše, on je u tom pravcu pružio maksimum, bilo kad se radi o stručnom delokrugu, ili kad se radi o širem književnom stvaranju. Njegove su zasluge u toj aktivnosti pionirske i utoliko veće, jer je kao početnik u struci dao putokaz i starijoj generaciji lekara. Ne bi se moglo reći da je skoro u stalnom položaju inicijatora d-r Đorđević bio uvek rado viđena ličnost, ali njegov elan mladog i okretnog čoveka u inače malom krugu beogradskih lekara dobro je došao svima, a najviše struci kojoj je služio.

NAPOMENE:

(1) *Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti u Beogradu*, Br. 13339/a. *Vladimir Stanojević: Istorija medicine u Srbiji*, — otkupljeno delo u rukopisu. — Uбудuće skraćeno: ASANU, Br. . . . (2) ASANU, — Br. 7380/12 — „Bibliografija Đorđevića dr-a Vladana“, — stvarno autobiografska skica. — (3) ASANU, Br. 13339/a. — (4) ASANU, Br. 7380/12. — (5) *Državni arhiv SR Srbije u Beogradu*, Fond Ministarstva prosvete, F VII, 1412/1862. — Uбудuće skraćeno: DASRS, MP, F. . . — (6) Navedeni dokumenti. — (7) ASANU, Br. 7380/12. — (8) Navedeni dokumenat. — (9) *Ibidem*. — (10) *Ibidem*. — (11) *Ibidem*. — (12) *Ibidem*. — (13) ASANU, Br. 13339/a. — (14) DASRS,

MP, F I, 67/1871. — (15) DASRS, MP, F I, 67/1871. — (16) Navedeni dokumenti. — (17) *Ibidem*. — (18) *Ibidem*. — (19) DASRS, Ministarstva unutrašnjih dela, S No. 41/1871. — (20) ASANU, Br. 7380/12. — (21) Navedeni dokumenat. — (22) *Ibidem*. — (23) ASANU, Br. 13339/a. — *Vladimir Stanojević: „Istorija medicine u Srbiji“*, str. 138. — (24) DASRS, MUD, Del. Br. 944/1872. — (25) DASRS, MP, F I, 51/1874. — (26) DASRS, MP, Del. No 3788/1872. — (27) DASRS, MP, F XI, 408/1872. — (28) DASRS, MP, F X, 239/1872. — (29) Navedeni dokumenat. — (30) *Ibidem*. — (31) *Arhiv za celokupno lekarstvo*, Beograd, 1874, str. 3—12.

THE INITIAL SWING OF THE LITERARY, CULTURAL AND PUBLIC ACTIVITY OF DR. VLADAN ĐORĐEVIĆ

Vladimir GRUJIĆ

Vladan Đorđević showed already as the attendant of the Belgrade Lyceum and later on as the student of medicine a marked social and literary activity. His work was imbued with ideas prevailing in romanticism. He was one of the originators of the students' society "Zora" in Vienna, as well as of the organization United Youth of Serbia, in 1866. He was interested not only in medicine, but in natural sciences as well and published many articles and translations. At the Surgical Clinic of the Faculty of Medicine in Vienna he undertook with Dr. Gezumi the following experimental study: "Beiträge zur Kaustischen Wundbehandlung nebst Versuchen über das Verhalten blossgelegter Nenen gegen Artzmittel", in 1870. Towards the end of his specialization in surgery at the Bilrot Clinic he began to write the noticed monography: „Über Sympnoe und Lymphangiome“. During his stay in Vienna he translated the book „Health Service in War“, which became a basis for the „Instructions to the Medical Officers of the Serbian Army“ at the end of 1875. Besides this he translated Bilrot's book „General Surgery“ which was not accepted as printable. At that time were also written his „Military Medical Letters“.

Two professional societies in Vienna chose Vladan Đorđević as a member. After he became a doctor of medical sciences he came back to his native country.

In Belgrade he developed an unusually prolific social, professional and literary activity. He was the initiator and one of the founders of the Serbian Medical Society, as well as of the medical journal „Srpski arhiv za celokupno lekarstvo“ (1972, 1875). He founded and long edited the literary journal „Otađbina“.

The initial swing of the literary, cultural and public activity of Vladan Đorđević in the very beginning announced the later extension.

(Rukopis primljen 28. 6. 1966.)